

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЯТ РЕЛАТИВИЗЪМ В ЕПИСТЕМОЛОГИЯТА КАТО ПРОБЛЕМ НА МУЗИКОЛОГИЧНАТА РАЦИОНАЛНОСТ

Емил Деведжиев
НМА „Проф. Панчо Владигеров“

Въпросът за методологическия релативизъм в епистемологията онагледява един от най-сериозните проблеми на изследванията по повод на музиката, а именно свеждането на познавателното отношение към музиката до чисто научните характеристики на нейните елементи и най-вече до природонаучните. Ако музикологичната рационалност е познавателно отношение, което, от една страна, остава в светлината на музикалния опит, а от друга – се съотнася с епистемологията и с науките, възниква въпросът: Как музикологичната рационалност да остава познание за музиката чрез музикалния опит без да се превръща в познание за абстрактни обекти чрез научен метод? Казано с други думи – как да избегнем методологическия релативизъм на научното проучване и да бъдем ръководени от самата музика?

1. Методологическа неопределеност и научна претенция

Установяването на научна методология във вид на общи критерии и методи съставлява една от основните задачи на епистемологията. На пръв поглед задачата е вече

изпълнена, доколкото днес схващането за научната дейност като нещо строго и обективно има характера на всепризнато убеждение: „*Действителността, в пределите на която днешният човек опитва да се движи и да се държи, се съопределя в основни черти с нарастваща мяра от онова, което наричаме западноевропейска наука*“¹. Утвърждаването на това схващане най-често бива свързвано с напредъка на природните науки и с увереността, че те непременно ще ни изведат до сигурно познание за нещата. Франсис Бейкън се заема да преартикулира натурфилософията², въвеждайки наблюдението и експеримента като фундаментални характеристики на всяко действително познание³; Кант говори за революция в природните науки, осъществена от Галилео Галилей, Торичели и Георг Щал под ръководството на разума – разумът „*трябва да върви пред природата и да я принуждава да отговаря на въпросите му*“⁴; Декарт търси „*метода за правилно ръководене на разума и за търсене на истината в науките*“⁵; а Нютон успява да формулира количествено-математически и да превърне в научни термини иначе неясни изрази като *сила, маса* и т.н.⁶. Тенденцията да се търсят паралели между *разум, наука, истина* и *действително познание* е древна. Но нейното утвърждаване като водеща познавателна

¹ *Хайдегер*, М. Наука и осмисляне. – В: *Стефанов*, И., Д. *Гинев* (съст.). Идеи в културологията. Т. 2. София: Св. Климент Охридски, 1993, с. 188.

² Вж. *Dear*, P. What Is the History of Science the History Of? Early Modern Roots of the Ideology of Modern Science. – In: *Isis*, Vol. 96, No. 3 (September 2005), 393 – 397.

³ Вж. *Daston*, L. On Scientific Observation. – In: *Isis*, Vol. 99, No. 1 (March 2008), 97 – 110.

⁴ *Кант*, И. Критика на чистия разум. София: Проф. Марин Дринов, 2013, 55 – 56.

⁵ *Декарт*, Р. Разсъждение за метода за правилно ръководене на разума и за търсене на истината в науките. – В: *Декарт*, Р. За метода. София: Лик, 1997, с. 71.

⁶ Вж. *Burti*, E. A. The Metaphysical Foundations of Modern Physical Science. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1925, 17 – 19.

нагласа съвпада с утвърждаването на природните науки като мярка за научност в съвременния смисъл на думата.

Веднъж утвърдена, нагласата, че природните науки са поели по пътя на сигурното познание, поражда впечатлението, че постановките, процедурите и резултатите от тяхната дейност по необходимост имат обективна валидност и за другите науки. Това е общото основание някои изследвания по повод на музиката да се отнасят към природните науки като към обективна основа за научност. Дали обаче така разбраната научност може да даде достъп и до музикално познание? Би ли могла тя да даде на музикологията критерии и начини за изграждане на музикална научност? Ако изразът *природни науки* включва астрономията, биологията, геонауките (науките за земята), физиката и химията, бихме могли да кажем, че природните науки се занимават основно с две изследователски дейности: наблюдение и изчисление. Можем ли обаче да си представим, че последователността *сол – сол – сол – ми-и-и – фа – фа – фа – ре-е-е* може да бъде музикално достъпна чрез наблюдение или експеримент? Или естественото заключение би било, че музикалното познание се добива единствено в музицирането.

В полето на епистемологията – философското поле, занимаващо се с природата и обхвата на познанието, – не е открито решение на подобни разминавания между типовете познание, както и между типовете познавателно отношение. С други думи – общовалиден критерий за научност все още не е изведен. Той би бил възможен едва с установяването на единна научна методология. Оттук и патосът на епистемологията може ясно да прозвучи с думите на Карл Попър: „*Какво ще рече **правила на научен метод** и защо ние се нуждаем от тях? Възможна ли е теория за такива правила – методология?*“⁷ Оказва се,

⁷ *Popper, C. The Logic of Scientific Discovery. London: Routledge, 2005, p. 27.*

че не е възможна.⁸ Съвременните опити за конституиране на научна методология удрят на камък – проблемът за демаркацията в науката, тоест проблемът за разграничението *научно/ненаучно*, остава нерешен. А дори и да има решение, то не би могло да се реализира на научно равнище и да бъде резултат от напредването на науките, тъй като (както казва Хусерл) самите те са в криза⁹ и (както вероятно би казал Декарт) те не са стъпили на здрава основа, а по този начин всяко напредване е всъщност регрес и отдалечаване от действителното¹⁰.

Въпросът за възможностите, границите и претенциите на съвременната научна методология би могъл да се разгърне като въпрос за отношението между *философия на науката* и *история на науката*. Това е направено от Томас Кун¹¹. За него онова, което наричаме *научно познание*, винаги е ограничено от парадигмата, която ни владее в дадена историческа епоха, а оттук и съвременната научност не е нищо повече от поредната парадигма.¹² Опитите за единна методология на познанието са присъщи единствено на съвременната научна парадигма – преди нейното установяване методологическият плурализъм е изразявал естествения ход на науките.¹³ Съвременната научна парадигма претендира за тоталност, систематичност и строгост на науката.¹⁴ Откъм нея плурализъмът от методологии означава ни пове-

⁸ Вж. *Newton-Smith*, W. H. *The Rationality of Science*. London: Routledge, 2003, p. 209.

⁹ Вж. *Хусерл*, Е. *Кризата на европейските науки и трансценденталната феноменология*. София: Критика и хуманизъм, 2005, 15 – 32.

¹⁰ Вж. *Декарт*, Р. Цит. съч., 78 – 79.

¹¹ Вж. *Friedman*, M. *History and Philosophy of Science in a New Key*. – In: *Isis*, Vol. 99, No. 1 (March 2008), 125 – 126.

¹² Вж. *Kuhn*, T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

¹³ *Ibid.*, 1 – 22.

¹⁴ Вж. *Einstein*, A. *Physik und Realität*. – In: *Journal of The Franklin Institute*, 1936, Vol. 221, No. 3, 313 – 347.

че, ни по малко *методологически релативизъм*. Ето защо онова, което назад във времето се е смятало за сериозна изследователска дейност, днес много често се схваща като частично, локално, несигурно, наивно, в най-добрия случай – рудиментарно. Но съвременната научност също има локален характер и не би могла да избегне историческата и социокултурната си локализация, т.е. тя рано или късно ще бъде заместена от друга парадигма.

Паул Файерабенд продължава тези размишления, що се отнася до невъзможността за единна научна методология. Според него „*науката в същността си е едно анархистично начинание*“¹⁵, чийто основен методологически принцип е „*всичко е позволено*“ (anything goes)¹⁶. Оттук *против метода* означава *против възможността за научна методология*. Методологическият релативизъм е експлицитно изведен и поставен като принцип на самото развитие на науката. За Файерабенд, единствено *резултатът от научното проучване* има значение, докато *начинът* е подчинен на релативистичното anything goes. Доколкото напредъкът на науката се измерва чрез резултатите, методологическият релативизъм – независимо дали експлицитно или скрито – присъства в епистемологията.

Проблемът за познанието е също така музикологичен проблем, доколкото множество „саморазбиращи се“ представи за музиката се позовават на природните науки. Например подтикнати от природонаучни инерции, ние често смятаме, че математическите отношения между музикалните елементи се запазват, независимо от това дали същите тези елементи се свързват в акта на музициране или са разглеждани поотделно като научни обекти. По този начин математиката се превръща в определящия контекст на музиката, а това би означавало, че всеки, който разбира от математика,

¹⁵ Файерабенд, П. Против метода. София: Наука и изкуство, 1996, с. 39.

¹⁶ Пак там, с. 45.

би могъл да стане музикален специалист. Но музикантът знае, че музикалната компетентност се добива не чрез мислене относно музиката и не чрез теоретическо изчисляване на физически зависимости. Проблемът е как би могло това знание да бъде артикулирано на нивото на изследователското начинание без да се превръща в познание за абстрактни обекти чрез научен метод.

2. Епистемологическото намерение като познавателна рационалност

Ако „*науката е теорията на действителното*“¹⁷, а същевременно опитите за единна научна теория се оказват безуспешни, възниква въпросът: Какво свързва научните дейности и инструментариум с действителното? Отговорът е: Единствено *епистемологическото намерение*. Само то спасява природните науки и епистемологията да не капитулират напълно пред релативизма. Епистемологическото намерение е връзката между многообразието на житейския опит и научното проучване. Именно поради това то е познавателна рационалност – понеже верифицира познание.¹⁸ Познавателната рационалност е линията, която демаркационно разделя научност от ненаучност.

Аналогично *музикологичната рационалност* би могла да бъде разглеждана като *намерение*, което демаркационно разделя *музикалната научност* и *музикалната ненаучност*. Но тази линия не е натоварена с претенцията за строгост на природните науки – музикалната научност и музикалната ненаучност са еднакво музикални. С други думи – музиколо-

¹⁷ *Хайдегер*, М. Цит. съч., с. 189.

¹⁸ “...we ought merely to say that there are a great many propositions about which men and women feel pretty certain, but, concerning which they have no right to feel certain, and it is our business as Rationalists to try to make them see that those things are not certain.” – *Russell*, В. Why I Am A Rationalist, цитирано по: <http://www.personal.kent.edu/~rmuhamma/Philosophy/RBwritings/iRationalist.htm>

гичната рационалност нито създава, нито верифицира музикално познание, а само го описва, в духа и във вида на научно отношение. Обратно – самата тя непрестанно се верифицира чрез музикалния опит. Всяко откъсване на музикологичната рационалност от музикалния опит неминуемо носи със себе си всички недостатъци на епистемологическото намерение и най-вече заклеияването на музикалната ненаучност.

3. Познаването чрез научните методи и познаването чрез музикалния опит – алтернатива пред музикологичната рационалност

Алтернативата пред музикологичната рационалност е толкова недвусмислена и саморазбираща се, че може да остане незабелязана. Тя лесно се онагледява например с разликата между *акустически звук* и *музикален тон*. Акустическият звук е обект на науката. Музикалният тон е феномен на музикалния опит. В този смисъл познанието чрез научни методи и познанието чрез музикален опит са алтернативни. Музикологичнорационалното намерение се стреми да говори откъм музикалния опит. Алтернативата е попадане в лапите на методологическия релативизъм, което би означавало всеки аспект на музиката да се разглежда произволно, тъй като няма недвусмислени научни критерии. С други думи – алтернативата на музикологичнорационалното намерение е епистемологическото намерение, което няма нищо общо с музиката.

Епистемологическото намерение се крие зад бляновете за методологическо единство на познанието. Тук никак не е важно дали музиката е била, е, ще бъде или трябва да бъде наука¹⁹, а дали изследванията по повод на музиката могат да бъдат извършвани с помощта на езика и методите на

---

¹⁹ Вж. *Babbitt*, M. Past and Present Concepts of the Nature and Limits of Music. – In: *Boretz*, B., E. T. *Cone* (eds.). Perspectives on Contemporary Music Theory. New York: WW Norton & Co., 1972, 3 – 9.

природните науки.²⁰ По този път обаче музикологичното изследователско начинание се оплита в калчищата на научната (не)методология и се разделя със собствените си основания, а изразът *изследване по повод на музиката* губи смисъла си. Фактът, че музиката не може да се превърне в научен обект, е фундаментален както за изследователските опити по повод на нея, така и за начините, по които въобще познаваме.

За музикологичната рационалност срещата с музиката ражда познание, непостижимо по друг начин. Единствено музикалното познание може да композира, пее и свири из музикален опит, а нотацията му служи само за средство; единствено то чува в *тоталността* на музицирането²¹ и помни чутото, когато с изследователско намерение се заеме да чопли и да надробява музиката на елементи или когато с поетична рефлексия търси да вербализира уникалното музикално преживяване.

С оглед на съвременната научна парадигма музикологично рационалното е изправено пред алтернатива: или да употребява абстрактните конструкти на природните науки само като помощен инструментариум за изследване елементите на музиката, приемайки предварително, че самата музика не би могла да стане обект на научно изследване²²; или да употребява същите като подстъп към музикално познание, т.е. приемайки, че музиката може да бъде изследвана като научен обект. И в двата случая музикологично рационалното е в контакт и се съотнася с природонаучните изследователски решения, но само в първия музикологичната строгост е съобразена с музикалната строгост – музиката не може да бъде изследователски обект, тъй като срещата с нея е самото музициране.

---

²⁰ Ibid.

²¹ „Musik wird erkannt, empföhlt und einverleibt in einem Totalprozess.“ – **Коопман**, С. Musikalische Erfahrung und musikalischer Gegenstand. – In: *Musik und Ästhetik*, Heft 25, 2003, S. 46.

²² Ibid.

Проблемът с музикологичнорационалната алтернатива може да бъде разрешен единствено в музикологията. Музикологията е обособено научно поле, което се основава на разбирането, че пътят към музикалното познание е самата музика в нейното извършване. Така бихме могли да тълкуваме адекватно някои подвеждащи твърдения като това на Хуго Риман, че изследванията, посветени на музиката, трябва да се разглеждат като принадлежащи към естествоизпитателните науки. Той всъщност има предвид равнопоставеност, а не подчиненост.²³ В Римановите изследвания би могъл ясно да проличи опитът за музикална теория, в която епистемологическото намерение и музикологичнорационалното намерение се преплитат. От една страна, той се опитва да изгради научна система, основаваща се на единен принцип²⁴, а от друга – построява тази теоретична система въз основа на собствения си музикален опит и музикално разбиране. Иначе как бихме могли да си обясним изключителната ревност, с която Риман защитава възгледа за хармоничния дуализъм?²⁵

Епистемологическото намерение битува в отчужден опит и си въобразява обективен поглед към наблюдавани обекти, докато за музикологичнорационалното намерение познаването е личен и уникален акт. Ето защо музикалното познание е непосредствено и дисциплиниращо. Защото също така е и себеопознаване – нещо се случва с мен и аз се променям. Музикалната научност извира от единство, което не се побира в тесните рамки на релативистични научни методи, а именно от музикалния акт. В него не може да има нищо релативистично, освен онова, което така или иначе не му принадлежи.

²³ Вж. *La Mara* (Hrsg.). Briefe hervorragender Zeitgenossen an Franz Liszt. B. III. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1904, S. 341.

²⁴ Вж. *Riemann*, H. Die Lehre vom musikalischen Vortrag in der neusten Litteratur. – In: *Schmitt*, R. (Hrsg.), Präludien und Studien. B. II. Leipzig: H. Seemann Nachfolger, 1900–01, S. 173.

²⁵ Вж. *Rehding*, A. Hugo Riemann and the Birth of Modern Musical Thought. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 15 – 35.